

A KATALOGUS-KÉSZÍTÉS KÉRDÉSÉHEZ.

DR. SEBESTYÉN GYULÁTÓL.

Régen a könyvet közmondásos fátum üldözte s nem egyszer czifrább romantikája kerekedett, mint annak a derék vitéznek vagy szent férfiúnak, a kiról a drága pergamen beszélt. Odysseáját idővel a modern könyvtártudomány fejezte be, mely a sok százados tapasztalatból folyólag a könyvek elhelyezésére és megőrzésére, a könyvtár belső szervezetére és nyilvántartására a legbámulatosabb rendszerek egész sorát eszelte ki. A rendszeresen sorakozó könyvek összesége valóságos társadalommá alakult. Az egy szakba tartozó kötetek külön osztályokká tömörültek. Lettek külön nyelvészeti, szépiészeti, filozófiai, pedagógiai, theológiai, jogi, államtudományi, történelmi, természettudományi stb. szakok, a melyek egyenként és összevéve épen olyan szervezeti viszonyt hoztak létre, a milyennel abban a szoros értelemben vett társadalomban találkozunk, melynek a felsorolt árnyalatokat azok az írók és olvasók adják meg, a kik és a kiknek a könyvet létre hozták.

Mikor Buffon kimondta, hogy az író stílja az ember maga az övéhez hasonló finomságú szellem már könnyen megszerkeszthette volna a könyvek sorakozásának bonyolult törvényeit. De a vele egykorú XVIII. századi könyvtárak vezetői még nem jutottak addig a pontig, a melyen innen a könyvtári szolgálat célja első sorban a kutatás megkönnyítése lett. A könyvtáraka laikus szemek elől elburkolta a régi köd s csak a titokzatos félhomályban gubbasztó tudósok tudták, hogy az ismeret pusztán idő kérdése; továbbá ha nem is sejtették, de végnélküli férczelményeikben lépten-nyomon bebizonyították, hogy a bálványozott ismeret eszméket és gondolatokat termelő egészséges értelem hián vajmi keveset ér.

Szerencsére a nagyra szaporodó könyvállományt lassanként elkezdték lajstromozni s mikor a soha le nem zárható lajstrom egy második Babelnek ígérkezett, könnyebb eligazodás végett elkezdték a könyveket nyelvek és tárgyak szerint is csoportosítani. Szóval megkezdődött a katalogus-készítés, melynek soha eléggé nem méltányolható művelődéstörténeti jelentősége lett azáltal, hogy tete-

mesen megírtította azoknak a sorait, a kiknek csak a rosszul nyilvántartott könyvtárak ismerete nyújtott kétes értékű tudományos existenciát.

Nálunk a Széchenyi-Országos-Könyvtár nyomtatványainak és kéziratának több kötetes katalogusa nyitja meg a sort. A század elején készült mű a híres bécsi könyvészeti iskola közreműködésével látott napvilágot s az akkori viszonyok közt méltó elismerésben részesült a külföld előtt. A benne foglalt betűrendes lajstromot ma már csak a gyűjteményes munkák, különösen pedig a kéziratári kolligátumok feldolgozása teszi becsessé. Pár évtized múlva megkezdődött a könyvtárak és katalogusaik szakok szerint való rendezése. A Széchenyi-könyvtárból lett nemzeti múzeumi könyvtár átvette a müncheni állami könyvtár kitünő szakrendszerét, a régi katalogus ezzel hitelét veszttette s jó példa hián a többi hazai nagy könyvtárak is csak a legújabb időben kezdték el a modernebb katalogusok készítését.

A legújabb keletű mozgalom sodrába jutva, nekem az a sok fáradsággal és még több felelősséggel járó feladat jutott, hogy a múzeumi könyvtár kéziratának reál-katalogusban történendő feldolgozásához szerezzek tapasztalatokat. E czélból látogattam meg tehát a velünk közös rendszerű müncheni állami könyvtárt, továbbá az erlangeni, jénai, weimári, göttingai, wolfenbütteli, berlini, lipcsei, drezdai, prágai és bécsi könyvtárakat. Hosszasabban érintkeztem *Keinzsal*, a müncheni kőziratár örével, *Meyer* Vilmoossal, a ki a müncheni katalogusok készítése után most a porosz kormány rendeletére a hannoveri kéziratok lajstromozását végezi, *Dziatzkoval*, a híres göttingai könyvtárnokok doyenjével, a különös *Heinemannal*, a ki teljesen meg van győződve arról, hogy az ő wolfenbütteli katalogusai utolérhetlenek és *Schnorr von Carolsfelddel*, a ki mély rezignációval magyarázza meg, hogy az ő két kötetes drezdai katalogusába miként ölt bele egy egész emberéletet.

A hosszú utat elég változatossá tette az, hogy minden könyvtárban más a német alapossággal megteremtett modern állapot és minden szakember ajkán másképen hangzott a katalogus-készítés egyedül üdvözítő elmélete.

Keinz úr például azt a tanácsot adta, hogy ha már a müncheni szakrendszert átvettük, akkor kövessük a müncheni katalogusokba fektetett elveket is. Mikor sajnálatomat fejeztem ki a

felett, hogy nekünk nincsenek annectált kolostoraink, a melyeknek ezerekre menő középkori kéziratait a müncheni katalogus elvei szerint külön kellene lajstromoznunk, vagy hogy a mi Jankovich-féle, Horvát István-féle, Kovachich-féle stb. gyűjteményünk immár külön választhatatlan a velük összekevert Széchenyi-féle alaptól: megelégedett azzal, hogy legalább a nyelvek és formátumok szerinti felosztásban egyezünk. A viszony szorosabbá fűzése végett ajánlotta továbbá, hogy a részletes reál-katalogus elkészítésében állapodjunk meg egyelőre mi is egy kéziratban hagyandó czédulás reál-katalogusnál. Az övékét *Schmeller*, a bajorok Horvát Istvánja, készítette vagy harmadfél száz szakkal. Csak egy pillantás elég volt, hogy a felosztás tiszteletreméltó régisége és jámbor nehézsége rögtön szembetűnjék. *Keinz* úr természetesen védte *Schmeller* igazát, és védelmezte még akkor is, midőn kikeltem az ellen, hogy az ajánlott reál-katalogus bennünket magyarokat a czigányokkal összekever.

A göttingai katalogus-műhelyben *Meyer* Vilmos az indexkésztés gyakorlati módozatait mutatta meg. Mikor az elméletre tereltem a beszédet, elmosolyodott s utalt a szomszéd szalonban székelő *Dziatzkora*, a kit ezen a téren maga is tekintélynek ismer el.

— Én csak azt a kurta könyvészeti kérdést vetem fel, hogy mennyi pénz van? Ha megmondták, két legénynyel hozzá ülök és csinállok olyan katalogust, amilyen kerül. Ha sok a pénz: hosszú a leírás, részletes az index; ha kevés a pénz, a leírást kurtítom, az indexet egyszerűsítom, összevonom.

A porosz kormány igen kitünő fogást csinált, mikor ezt a gyakorlati eszű embert bizta meg a katalogusok készítésével, és nem a többi magasabb szárnyalású udvari tanácsost, pl. *Heinemann*t. Ez a férfiú magát a hannoveri herczegség könyvtári székében *Leibniz* és *Lessing* méltó utódának tartja. A mit *Meyer* Vilmos csinál, az neki vad Amerika; a mit pedig ő csinál, annak kitünő a papirosa, szép a nyomása, művészi a facsimiléje, megtoldhatatlan a könyvészeti leírása, de hiányzik az indexe. Azt tartja, hogy a ki tudós, az a kellemes külsejű katalogusokat legalább is olvassa el. Van még ezen kívül egy rendkívül gyakorlati értékű ötlete is. Ő ugyanis a bőven részletezett katalogust már eleve úgy készíti és nyomtatja, hogy az később föllőlözva és czédulákra ragasztva,

külön reál és nominál czédulakatalogusnak is csoportosítható legyen. E célra a könyvből 20—30 példányt csak fél lapra nyomat, így aztán a kolligátumok részei szerint könnyebben lehet darabolni és ragasztani.

Ezzel a módszerrel különösen a nyomtatványok osztályánál volna könnyen megvalósítható az, hogy könyvtári szakok lokál-katalogusa ne csak könyvalakban, hanem megfelelő czédula-csoportosításban is meglegyen. Ez a lipcei Albertinában már megvan s az apró czédulácskák fiókos szekrényére azt a találó nevet adták, hogy »könyvtár kicsiben.« Ez a katalogus-forma különösen a könyvtár részletes revíziója alkalmával tesz megbecsülhetlen szolgálatot. Revideáláskor egyszerűen kiemelik és a helyszínére viszik az illető szakot, melyben a czédulák épen olyan sorrendben következnek, mint ahogy a könyvek felállítva vannak. A további eljárás alatt a hiányzó könyvek czéduláit külön rakják és ha az idegen szakba tévedt könyv esetleg megkerül, a megfelelő czédulát ismét visszahelyezik. Így érik el aztán azt, hogy az inventáriumok holygatására csakis a végleges megállapodás, vagy a hiányok pótlása után kerül a sor. A zavaró jegyzésektől óvott könyvtári anyakönyv ezen a réven megmenekül még a gyakori használatától is, mert a kutató mindig szakok szerint keres. E célra most a szaporulat beekelésére alkalmatlan kötetes szak-katalogusokat készítenek, de ez a könyvtári szolgálatban nehezen kezelhető és a romlástól is nehezen óvható.

Valóban érthetetlen tehát, hogy *Hartwig Ottó*, a hallei egyetemi könyvtár kitünő igazgatója, a reorganizáció alkalmával készített két czédula-katalogust miért rendeztette a szokásos betűrendes rendszer szerint? Az egyiket a kiadott tervezet szerint¹ az olvasó teremben helyeztette el. A merész újítás sikerét vajjon nem biztosította volna jobban, ha a nyilvános részt reálkatalogussá rendezteti? A betűrendes katalogusban csak a kész könyvczímeket keresi a kutató, amelyhez, ha megtalálja, legfeljebb a jelző számot jegyzi oda. Ezzel csak a könyvtári szolgálat van megkönnyítve, de nincs megkönnyítve a kutatás. Ha tehát a modernül reorganizált könyvtár a kutatás megkönnyítésének legmodernebb elvét

¹ Schema des Realkatalogs der K. Universitätsbibliothek zu Halle a. d. S. (Beihefte zum Centralblatt III.).

akarja szolgálni, akkor kénytelen lesz reálkatalogusainak feltékenyen őrzött 129 kötetét is a czédula-katalogussal felszerelt olvasóterem rendelkezésére bocsátani.

Az elméleti és gyakorlati kérdésekben szerintem *Schnorr von Carolsfeld*, a drezdai királyi könyvtár igazgatója, tanácsolta a legszerencsésebb megoldást. Az általa kitünően katalogizált kéziratári anyag már szakcsoportokra volt osztva, ami a mai felfogás szerint nagyon megkönnyíti a katalogus-készítő feladatát. E felfogással szemben azonban utalt a gyűjtéletes kötetekre, amelyek leginkább a kéziratári szakot szokták kísértetni s amelyeket a szakok megállapítói rendszeren az elől kötött vagy bejegyzett mű tartalma szerint szoktak beosztani. Több szerencsének tartja, ha már a csoportosítás egyáltalán kikerülhetlen, a nagy kéziratárak nyelvek szerinti beosztását, mert ha ezt már eleve elmulasztották, az indexezés később mindent pótol, csak ezt nem.

Mikor az érintett kérdéssel kapcsolatban értésére esett, hogy a mi múzeumi kéziratárunk nyelvek szerint van csoportosítva s hogy az anyag túlnyomó része a latin, magyar és német csoportok közt oszlik meg: az újabb katalogusok nyelvét hozta szóba. Ő az általa is követelt modern irányzatot tartja helyesnek, mely az eredeti címet megtartja ugyan, de a könyvészeti leírást már nemzeti nyelven ejti meg.

— Ebben sok ugyan a sovinizmus, folytatta, de a komoly könyvtárnok igen helyesen teszi, ha hódol az egyidejű áramlatnak. Igen, mert mi a túlzásban már annyira vagyunk, hogy a klasszikus latin katalogusokat talán meg sem értenénk. Nagyon szomorú jelenség volna azonban, ha ebbe a hibába a kisebb nemzetek is beleesnének, mint ahogy a túlzó cseh és lengyel már beleesett. A tanácsadásban illetéktelen vagyok, de utólag nagyon örülnék, ha önök a nyelvkérdést úgy oldanák meg, hogy csak a magyar kéziratok katalogusát írják magyarnak, míg a németekre vonatkozólag német, a latinokra és vegyes nyelvekre vonatkozólag pedig latin katalogusokkal ajándékoznák meg az egyetemes tudományt. A hazai kutatóknak ez mindegy volna s csak a katalogus-készítők hoznának nagy áldozatot, de azután aztán a könyvtárt egész Európával megismertető és a vajúdo nyelvkérdést is szerencsésen megfejtenék.

A szerfelett érdekes tanács után a reál-indexekről beszélt.

Erre vonatkozólag az a jelszava, hogy ha nagy a feldolgozandó anyag, akkor az index is ugyanabban az arányban legyen sokféle. A jó reál-katalogustól megkívánja, hogy a tudományszakok szerint csoportosított tárgy-index mellett még a nevek, helynevek, másolók, tulajdonosok, levélírók, ex-librisek és anonym könyvek külön lajstromával is el legyen látva.

Az érintett kérdések után még arra kellett volna feleletet hallanom, hogy mielőtt a készitendő katalogus a régi állapotokat végleg állandósítaná, nem volna-e üdvös esetleg a nyelvi osztályozással is szakítani? Hiszen a kolligátum-kötetek nemcsak a tárgyszerinti szakokat zavarják, hanem zavarják a nyelvszerinti osztályozást is. Erre *Schnorr von Carolsfeld* nem gondolt, mert akkor bizonyára ő is a modern reál-beosztást pártolta volna, hivatkozván a sok reorganizációra, mely a nyelvek szerinti osztályozást csak a legnagyobb könyvtárakban tűri meg.

Az erre vonatkozó megnyugtató választ szerintem nem a saját viszonyaikat tekintő szakemberek adhatják meg, hanem megadja az otthon szerzett könyvtári tapasztalat és a mindent felforgató külföldi irányzat nyomában mindig fölismerhető kisebb-nagyobb kudarcz.

A régibb keletű könyvtárak története ugyanazt tanítja, mint a könyvtári szervezethez hasonlított társadalmi rendé, mely ugrást nem ismer. A különféle katalogus-rendszereknek épen az adott oly nagy változatosságot, hogy alapjukat az elvek nélkül dolgozó régi könyvtárnokok elütő egyénisége vetette meg. A külön irányban fejlődő könyvtáraknak később, hogy úgy mondjuk, karaktere lett. Egymáshoz csak nagyon ritkán és csak akkor hasonlítottak, ha vezetőik egyáltalán semmit, még a saját elveiket sem követték. Idővel ez a kényelmes nihilizmus, ez a könyvtártani semmi is valamivé alakult. A nagy zűrzavarból először azok a könyvtárak váltak ki, a melyek a szisztematikus semmi révén egymáshoz meglepően hasonlítottak. Ezek voltak az úgynevezett könyvrögzítők, akik azt a gyakorlatot emelték elvi magaslatra, hogy a könyveket, főként ha azok könyvészetileg nehezen meghatározható kéziratok, úgy kell elkönyvelni és beosztani, a mint isten kegyelméből egymásután következnek. És, valljuk meg, eljött az idő, midőn ez a természeti állapot tényleg helyesnek bizonyult.

Mielőtt azonban a sors iróniája a bibliografusok értelmesebb

részen győzedelmeskedett, majdnem minden szabadabb kezű könyvtár megteremtette a maga csalhatatlannak vélt rendszerét. Tagoltak és csoportosítottak korok, nyelvek és tudományszakok szerint. Felosztották a nyelveket s velük a könyveket is modernekre és klasszikusokra, míg az ilyen osztályozást a később felfedezett nyelvek és irodalmak végleg össze nem zavarták. Felosztották az irodalmat is szakokra és alcsoportokra; de mire az új rendszert érvényesítették, már új tudományágak keletkeztek és új csoportok alakultak. Ma pedig oda jutottunk, hogy az egyszerű sorszámozás nemcsak a dologtalan és gondolatszegény elődöknek, hanem a rendszerezésben kifáradt utódoknak is viszonylag legjobbnak bizonyult. A konzervatív bécsi udvari könyvtár ma ugyanott áll, a hova legújabb sütetű szomszédja, a bécsi egyetemi könyvtár a maga és a mások hosszú vajúdása után került. És ki tudja, holnap nem áll-e elő megint valaki, hogy ime, rendezhetünk ismét nyelvek szerint, mert megismertük a földgömb összes nyelveit; vagy holnapután nem hirdeti-e majd ismét más valaki, hogy ime, rendezhetünk ismét tudományszakok szerint, mert Comte Ágoston már felfedezte a tudományok örök időkre szóló osztályozását?

Mi azt hisszük, hogy nem. A katalogus-készítők kalejdoszkopja már akkor megakadt, midőn a leleményesség odáig jutott, hogy a kényelmes sorszámozást is jónak, sőt talán a lehető legjobbnak tartotta minden eddig megpróbált rendszer között. Az individuális alapon karakterre fejlődött régi könyvtárakat pedig egyszer s mindenkorra megnyugtathatja az a legújabb tan, melyet először *Winsor* hirdetett s utána minden komolyabb szakember elfogadott. Ez a tan nem ismer kifogástalan rendszert és nem várja a keresett ideális rendszer eljövetelét, mert a tapasztalat bebizonyította, hogy mindig az a legjobb könyvtári rendszer, mely a helyi viszonyoknak tökéletesen megfelel és az illető könyvtár anyagának tárgyi természetéhez legkönyebben símul. Ebből pedig az következik, hogy minden könyvtárnak jó a maga régi individuális rendszere, mely idővel természetévé vált, a gyarapodás természete szerint és a helyi viszonyok szerint folyton alakult és alkalmazkodott.

A régibb könyvtár legyen konzervatív, a katalogus pedig modern. A könyvtártan újabb vívmányait nem a könyvek folytonos bolygatásában, hanem nyilvántartásában kell érvényesíteni.

A nyilvántartás ma már okvetlen megköveteli a reál-katalogusok szakcsoportjait, de nem követeli, hogy a reál-katalogus egyszerűsmind lokál-katalogus is legyen, vagyis, hogy a könyvek a reál-katalogus csoportjai szerint a polcon is együtt legyenek. A müncheni rendszerrel eddig csak a könnyen osztályozható nyomtatványok közt lehetett boldogulni, míg a bonyolultabb kéziratári részben a müncheniekkel együtt mi is szerencsésen megfeneklettünk. A müncheni kéziratár híres nyomtatott katalogusa nyelvek szerint készült és így lokál-katalogusnak is bevált. A legnagyobb német kéziratár tehát konzervatív maradt, katalogusa pedig a lehető legmodernebb lett, mert a reál-beosztást pótolta indexeivel és *Schmeller* kézirati katalogusaival.

Ezt a megoldást az elmélet nagy kerülő és hosszú botorkálás után lelta meg. Keresné még ma is, ha a nagy kalandozásban rá nem jönnek, hogy a modern elméleteknek jobban megfelelő reorganizáció csak az újítások után következő gyarapodás beosztásánál és továbbkezelésénél bizonyul üdvösnek; de ennek árán aztán felforgatja az egész régi irodalmat, mely a régi könyvtári renddel teljesen összeforrt. A nyomda-termékek és kéziratok új csoportosítása új jelzéseket teremt s érvényen kívül helyezi a régieket, a melyekre pedig a régi irodalom következetesen és egybehangzóan utal. A könyvtár múltjában a könyvtárnak csak egy soha nem nélkülözhető átszámító táblával boldogul. De vajjon boldogul-e a kutató? A könyvtári tapasztalat még a felforgatóknak is azt tanítja, hogy állandó viszonyok mellett is sok a zűrzavar.

Ha gyakorlati szempontból vizsgálódunk, a mi viszonyaink közt gyorsan eredményhez juthatunk, mert míg szomszédaink az időnkint fölmerülő elméletek miatt folyton ingadoznak, addig nekünk a kutatás megkönnyítésére vonatkozó kérdésekben egy keleti kényelemhez szokott irodalom parancsol, melyet a jelen esetben tényleg kár volna a nálunk már régen bevett és elég kényelmesnek bizonyult nyelv-rendszerrel eltéríteni. Sőt ha szomszédjaink nem átalják népük gyöngéit nemzeti nyelvű katalogusokkal legyezni, a mi irodalmunk még azt is elvárhatja, hogy hazai katalogusaink ne csak a figyelembe vett külföldet elégítsék ki, hanem tökéletes leírásaikkal és mindent részletező indexeikkel még a mi keleti kényelmünknek is megfeleljenek.